

Luristânî'ye ta'lik hatla yazdırılarak yayımlanmıştır (Tahran 1370 hş.). Kathleen Bur-rill, Nesimî'nin 158 Türkçe tuyuğ ve on dört Farsça rubâisi üzerine bir doktora çalışması yapmış (1964, Columbia University), bu çalışma daha sonra *The Quatrains of Nesimi Fourteenth-Century Turcic Hurufi* adıyla yayımlanmıştır (The Hague-Paris 1972). 3. *Mukaddimetü'l-hakâik*. Fazlullâh-ı Hurûfî'nin *Câvidânnâme*'si esas alınarak yazılan bu Türkçe mensur eserde dinî meseleler, itikada ait konular harflerle açıklanmaktadır. Kitapta Kur'an'daki hurûf-i mukattaa ve abdest, ezan, ikâmet, zekât, savm, hac, ana babaya iyilik, î mân-ı yakîn gibi konularla ilgili, harflerle rakamlar arasında bağlantılar kurularak yorumlar yapılmaktadır. Nesimî'ye aidiyeti kesinlik kazanmayan eserin çeşitli nüshaları bulunmaktadır (Ayan, *Nesimî*, I, 140-141; ayrıca bk. Yapı ve Kredi Bankası Sermet Çifter Araştırma Ktp., nr. 185; Adana İl Halk Ktp., nr. 1711; Süleymaniye Ktp., Tarlan, nr. 162/1; Hacı Selim Ağa Ktp., Kemankeş Emîr Hoca, nr. 249/1). Latîfî, "Lîsân-ı selâsenin her birinde bir divanı vardır" diyerek (*Tezkiretû's-su'arâ*, s. 524) Nesimî'ye Arapça bir divan nisbet etmekteyse de esere henüz rastlanmamıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Seyyid Nesimî Divanından Seçmeler (haz. Kemal Edip Kürkçüoğlu), Ankara 1985, s. I-XXXII; Sibt İbnü'l-Acemî, *Künûzü'z-zehab fi târihi Haleb* (nşr. Şevki Şaas – Fâlih el-Bekkâr), Halep 1417/1996, II, 125-126; İbn Hacer, *İnbâ'ü'l-gumr*, V, 47; VII, 269-270; Ali Şir Nevâtî, *Nesâyimü'l-mahabbe min şemâiyimî'l-fütüvve* (haz. Kemal Eraslan), İstanbul 1979, s. 437; Aşık Çelebi, *Meşârû's-su'arâ*, vr. 133^a; Latîfî, *Tezkiretû's-su'arâ ve tabsiratü'n-nuzamâ* (haz. Rıdvan Canım), Ankara 2000, s. 523-527; Kınalızâde, *Tezkire*, II, 986; *Keşfü'z-zunûn*, I, 817; İbnü'l-İmâd, *Şezerât*, VII, 144; Rıza Kulî Han Hidâyet, *Tezkire-i Riyâzü'l-ârifin*, Tahran 1305, s. 236-237; Osmanlı Müellifleri, II, 432-434; M. Râgıb et-Tabbâh, *İ'lâmü'n-nübela' bi-târihi Halebi's-sehbâ*, Halep 1343/1925, III, 15-16; TYDK, I, 13-17; Abdülbâki Gölpınarlı, *Nesimî-Usulî-Ruhi*, İstanbul 1953, s. 3-10; a.m.f., "Nesimî", *İA*, IX, 206-207; Karatay, *Farsça Yazmalar*, s. 313, 318; Ali Alparlan, *Câvidânnâme'nin Nesimî'ye Tesiri* (doçentlik tezi, 1967), İÜ Ed. Fak. Genel Ktp., nr. THT 9, s. 50-60; Ahmet Yaşar Ocak, *Osmanlı İmparatorluğunda Marginal Süflük: Kalenderler (XIV-XVII. Yüzyıllar)*, Ankara 1992, s. 155; a.m.f., *Osmanlı Toplumunda Zındıklar ve Mülhidler (15-17. Yüzyıllar)*, İstanbul 1998, s. 181-184; Yedullah-ı Celâli-i Penderî, *Zindegi ve Eş'âr-ı İmâdüddin Nesimî*, Tahran 1382 hş., s. 153; Hüseyin Ayan, *Nesimî: Hayatı, Edebî Kişiliği, Eserleri ve Türkçe Divanının Tenzitli Metni*, Ankara 2002, I-II; a.m.f., "Kul Nesimî'ye Ait Olduğu Sanılan Şiirler", *EFAD*, sy. 6 (1974), s. 21-33; Yeyis Değirmençay, *Karakoyunlu Hükümdarı Cihâşâh ve Farsça Şiirleri (Divân-ı Hakîkt)*, Erzurum 2004, s. 40 vd.; İbrahim Olgun, "Seyyit Nesimî Üzerine Notlar", *TDAY*

Belleten (1970), s. 47-68; a.m.f., "Nesimî Üzerine Notlar", a.e. (1971), s. 195-207; İsmâil Hâkimî, "Nesimî-i Bağdâdî", *Mecelle-i Dânişkede-i Edebiyyât ve 'Ulûm-i İnsânî*, XXIII, Tahran 1977, s. 222-228; Abdülfettâh Revvâs Kal'acı, "Lü'lü'etü Âzerbaycân ve şâirü'l-insân", *ed-Dirâsâtü'l-İslâmiyye*, XXXII/1, İslâmâbâd 1416/1996, s. 61-91; Hemid Memmedzade, "Nesimî'nin Farsça Divanı" (trc. Turgut Karabey), *TDEAD*, IX (1998), s. 135-147; Fatih Köksal, "Seyyid Nesimî'nin Bilinmeyen Tuyuğları", *TUBA*, XXIV/1 (2000), s. 187-197; M. R. Hess, "Zum Stammbaum Einiger Türkischer Nesimî-Handschriften", *Ar.Ott.*, XXI (2003), s. 245-257; Ömer Zülfe, "Nesimî'nin Tuyuğlarına Ek", *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, II/4, Ankara 2005 (<http://mtad.humanity.ankara.edu.tr>); F. Babinger, "Nesimî", *EP* (İng.), VIII, 8; "Nesimî", *Azerbaycan Sovet Ensiklopediyası*, Bakü 1983, VII, 229-231.

A. AZMİ BİLGİN

Görüşleri. Edebî kişiliği yanında düşünceleri açısından da dikkate değer bir şahsiyet olan Nesimî'nin bu yönü, klasik İslâmî ilimler ve bâtinî düşünce alanındaki birikimiyle vahdet-i vücûd ve hurûfî anlayışına duyduğu ilgiden kaynaklanır. Türkçe'nin yanı sıra Arapça ve Farsça da bilen şair tamamen seçmeci nitelikteki düşüncelerini üstün bir edebî kudretle ifade etmiş, benzer anlayışlara sahip bâtinî-süfî çevreleri etkilemiştir.

Şairin fikrî bakımdan en önemli özelliği hurûfî düşüncesidir. Daha Bedreddin eş-Şiblî'ye bağlı bir derviş iken Hurûfîliğin kurucusu Fazlullâh-ı Hürûfî'ye intisap etmesi ve onun önde gelen halifesi konumuna gelmesi kendisini koyu bir hurûfî şairi yapmıştır. Bu sebeple şiirlerinde Hurûfîliğin temel kitabı sayılan *Câvidânnâme*'ye çok sayıda atıf yaptığı gibi Hurûfîlik ilkelerine ve sembollerine de bolca yer vermiştir. Allah'ın ilkin Âdem'de, daha sonra genel olarak insanda, özel olarak da Fazlullah'ta tecelli ettiği düşüncesi, insan sûretinin ve organlarının kutsal ve sırlı olarak kabul edilmesi, hat ve nokta motifleri, sayıların kutsallığı şairde en sık rastlanan görüşlerdir (Ünver, *Hurufîlik ve Kuran*, s. 154-158). Ancak onun Hurûfîlik açısından asıl önemli tarafı, başta Fazlullâh-ı Hurûfî olmak üzere akımın önde gelenlerinin eserlerini Farsça yazmalarına karşılık onun düşüncelerini Türkçe ifade etmesi, Hurûfîliğin bilhassa Anadolu'da yayılmasında merkezi bir rol oynaması, bu düşünceyi İranlı Hurûfîler'e göre daha sistemli ve daha edebî bir dille anlatmasından ileri gelir.

Nesimî'nin bir başka yönü de vahdet-i vücûdçu görüşleridir. Muhyiddin İbnü'l-Arabî tarafından sistemleştirilen bu telakkiyi Nesimî hurûfî düşüncelerle yoğurarak zengin bir içerikle ortaya koymuştur.

Daha ilk mesnevisinde âşıkla mâşukun, secde edenle edilenin bir olduğunu, "Küllî yer ile gök Hak oldu mutlak / Söyler def ü ceng ü ney enelhak" beyyile ifade etmiş (*Divan*, s. 53), "Ey Nesimî, Hak Teâlâ sendedir / Hem sıfâtı dilde zâtı candadır" beyyile de (a.g.e., s. 66) ilâhî zâtın kendi varlığıyla birleştiğini ileri sürmüştür. Ayrıca "yaratan, hayat veren, her şeye sahip olan" gibi Allah'a ait sıfatlarla kendini nitelemiştir (a.g.e., s. 88). Nesimî'nin Hallâc-ı Mansûr'a ve "enelhak" motifine sıkça gönderme yapması ve Hallâc-ı Mansûr gibi dramatik biçimde öldürülmesi bazı müelliflerce "ikinci Mansûr" diye anılmasına yol açmıştır.

Dinin emirlerine aldırmayan bir bâtinî-ibâhî gibi görünen Nesimî'nin mensup olduğu Hurûfîlik, Bâtinîliğin alt kollarından birini oluşturur. Nesimî, İslâm'ın bazı inançlarını ve temel ibadetlerini hiçbir dil ve yorum kuralını dikkate almaksızın te'vil etmiştir. Meselâ Kur'an-ı Kerim, onun şiirlerinde insanlara doğru yolu gösteren bir hidayet kitabı olmaktan çıkıp Hurûfîlik anlayışını temellendiren şifrelere dayalı bir kitap haline gelmiştir. Kur'an'ın nazmına hâkim olduğu görülen, şiirlerinin büyük çoğunluğunda âyetlere yer veren ve bu sebeple "bâtinî Kur'an şairi" olarak da anılan Nesimî'nin bütün yorumları âyetleri dil, mantık ve tefsir metodolojisinden ayrı Hurûfîlik istikametine çevirmesinden ibaretir (Ünver, *Hurufîlik ve Kuran*, s. 171 vd., 264 vd., 288 vd.). Temel ibadetleri de aynı bakışla değerlendiren Nesimî namaz, oruç, hac ve zekât gibi ibadetlerin gerçek mahiyetlerinin medresede okutulan ilimlerle öğrenilemeyeceğini, bunların bâtinî hedefler amaçladığını söylemiştir (*Divan*, s. 138).

Birçok şiirinde başta Hz. Ali olmak üzere imamları öven Nesimî, bazan vahdet-i vücûd anlayışının bir yansıması olarak Hz. Ali'ye ulûhiyyet atfeden deyişlere de yer vermiş, bir şiirinde onu rahmân, rahîm, evvel, âhir, ahad, samed gibi Allah'a ait sıfatlarla nitelemiştir (Üzüm, sy. 11 [2004], s. 82). Öte yandan on iki imamı öven şiirlerinde (*Divan*, s. 69, 73-74, 75-76, 99-100, 107) inanç ve ibadet anlayışlarına hiç temas etmemiştir. Kaynaklarda Nesimî'nin Ca'ferî mezhebine mensubiyetine dair bilgi yoktur.

Ağırıklık anlayışa göre Nesimî'nin Türkmen olması, görüşlerinin bâtinî ve seçmeci karakter taşıması, hurûfî öğretileri Sünî olmayan çevrelerde yaymaya çalışması ve âlimlerin verdiği fetva ile öldürülmesi özellikle Alevî ve Bektaşî çevrelerinde yoğun ilgi görmesine yol açmıştır. Kızılbaş

Alevîleri'nin erkân kitabında müridlerin Nesîmî'nin şiirlerini okuması istenmiş (*Buyruk*, s. 49), ayrıca "can"ların duruş biçimlerini ifade eden "dâr"lardan birinin Nesîmî dârı olduğu, tâlibin bu dârda durması ve kendisini Nesîmî ile ilişkilendirip "derisinin Hak yolunda yüzüldüğünü" hatırlaması gerektiği ifade edilmiştir (a.g.e., s. 115). Nesîmî, Alevî ve Bektaşî çevreleri tarafından yedi büyük şairden biri olarak sevilip sayılmakla birlikte Kızılbaş Alevîleri, hurûfî öğretilerinden ziyade inancı uğrunda öldürülmesini merkeze alıp onu sembolleştirmişlerdir. Meselâ Pîr Sultan Abdal, deyişlerinde Nesîmî'ye çok sayıda atıfta bulunmakla beraber (*Pir Sultan Abdal Divanı*, s. 35, 80, 82, 112, 161, 410) bunların hiçbirinde şairin hurûfî anlayışına yer vermeyip dramatik biçimde öldürülmesini anlatmıştır. Bektaşîlik açısından ise çeşitli dönemlerdeki birçok şair onu hurûfî görüşlerini onaylama çerçevesinde anmıştır.

Nesîmî, yaygın İslâmî anlayışa mensup çevreler tarafından da farklı biçimlerde değerlendirilmiştir. Vahdet-i vücûd anlayışını benimseyen bazı tasavvuf çevreleri onu bu görüşleri dolayısıyla överken hurûfî ve bâtnî yönü dolayısıyla da eleştirmiştir. Meselâ Sofyalı Bâî Efendi, Nesîmî'yi "Işıklar" grubuna mensup zındık bir kişi diye nitelmiş, vahdet-i vücûdca düşüncelere sahip Bursalı Şeyh Üftâde kendisini gerçeğe ulaşan, ancak gizlenmesi gereken şeyleri açığa vuran bir kimse diye anmış (Mehmed Ali Aynî, s. 109). Olanlar Şeyhi İbrâhim Efendi de Nesîmî'nin Hallâc-î Mansûr gibi tevhid ehlinin ileri gelenlerinden olduğunu belirtmiştir (Sun'ullah Gaybî, s. 121).

BİBLİYOGRAFYA :

Nesîmî, *Divan* (nşr. Hüseyin Ayan), Ankara 1990, s. 53, 66, 69, 73-74, 75-76, 88, 99-100, 107, 138; *Buyruk: İmam Cafer-i Sadık Buyruğu* (nşr. Fuat Bozkurt), İstanbul 1982, s. 49, 115; Sun'ullah Gaybî, *Sohbetnâme* (Abdurrahman Doğan, *Kütahyalı Sunullah Gaybî* içinde), İstanbul 2001, s. 121, 125; *Pir Sultan Abdal Divanı* (nşr. Esat Korkmaz), İstanbul 1994, s. 35, 80, 82, 112, 161, 410; Mehmet Ali Aynî, *Türk Azizleri I: İsmail Hakkı*, İstanbul 1944, s. 109; Ali Alparslan, *Câvidânâme'nin Nesîmî'ye Tesiri* (doçentlik tezi, 1967), İÜ Ed. Fak. Genel Ktp., nr. THT 9, s. 60 vd.; Abdülbâki Gölpınarlı, *Hurûfluk Metinleri Kataloğu*, Ankara 1973, s. 28-30; Mustafa Ünver, *Hurûfluk ve Kur'an: Nesîmî Örneği*, Ankara 2003, s. 154-158, 171 vd., 264 vd., 288 vd.; a.m.f., "İslâm'ın Solunda Bir Kur'an Şâiri: Nesîmî ve Hac Motifleri", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy. 14, Samsun 2003, s. 221-244; İlyas Üzüm, "Kültürel Alevî Kaynaklarına Göre Hz. Ali Tasavvuru", *İslâm Araştırmaları Dergisi*, sy. 11, İstanbul 2004, s. 82, 87, 92, 95; Hüsametdin Aksu, "Hurûfluk", *DiA*, XVIII, 410-411.

İLYAS ÜZÜM

NESİR

(النسر)

Şiirin dışında kalan söz dizimi kurallarına uygun anlatım biçimi.

Sözlükte nesir (nisâr) "dağırtmak, saçmak, sözü çoğaltmak" anlamında masdar ve "nazım dışında düzenlenmiş söz" anlamında isimdir. Karşıtı nazımdır. Nazımda mücevher taneleri konumundaki kelimeler belirli kural ve ölçülere göre ipe dizilmiş bir gerdanlığı sembolize ederken nesirde kelimeler böyle bir dizim kuralına tâbi olmadan dağınık haldeki mücevher tanelerini temsil eder. Nesir ayrıca belli kurallara bağlı bulunan nazma göre daha çok olması sebebiyle muhtevastaki "çoğaltmak" mânasıyla da ilişkilendirilmiştir. Bununla birlikte nesirde de edebî güzelliği sağlayan dizim kuralları geçerlidir. Bu sebeple günlük hayatta kullanılan özensiz söz ve yazılarla çeşitli bilim dallarında kullanılan dil edebî değer ifade eden nesir türünden sayılmaz. Aklın payı sınırlı olan şiir daha çok hayal ve duygusal etkilenme ürünüdür. Nesir ise öncelikle akla dayanır, onda diğerlerinin payı düşüktür. Şiir abartı, tasvir, hüsni ta'îl, hayaller ve simgelerle gerçek dışı edebî bir atmosferi tasvir ederken nesirde nesne ve olayların gerçek yönleriyle anlatılması esastır. Bazı şarkıyatçılarla Tâhâ Hüseyin gibi yazarlar edebî nesri akıl ve düşünce ürünü gördükleri, İslâm öncesi Araplar'ında ise içe doğuş şeklinde (bedîhe, irticâl) söz söyleme geleniği hâkim olduğundan bu dönemde edebî nesrin bulunmadığı, o devreye nisbet edilen ürünlerin erken İslâm ve Emevîler zamanında bazı millî ve siyasî âmillerle uydurulmuş olduğu, dil ve üslûp özelliklerinin de bunu kanıtladığı, gerçek anlamda edebî nesrin İbnü'l-Mukaffa' ile başladığı şeklinde kanaat belirtmişlerdir. Tâhâ Hüseyin'in, Kur'an'ın üslûbunun şiire de nesre de benzemeyip kendine özgü bir konuma sahip olduğunu söylemesine rağmen gerçekte Kur'an Arap edebiyatında yazıya geçirilmiş ilk edebî nesir ürünü olup İslâm öncesi dönem dil ve üslûp özelliklerini yansımasıyla bu devrede edebî nesrin bulunduğu kanıtı sayılmıştır. Ayrıca Hz. Peygamber'e elçi olarak gelen heyet başkanlarının hitabeleri de bunun kanıtlarından birini teşkil eder (Sâdik İbrâhim Urcûn, VIII/8 [1937], s. 557-560).

Modern şiir tecrübeleri şiirde vezin ve kafiyeyi ayırt edici ve estetik unsur olmaktan çıkmış, iç âhengi ve şiir dilini ölçü ka-

bul etmiş, bu sebeple bunları esas alan mensur şiirle serbest şiir gibi türler ortaya çıkmıştır. Aslında bir şiir parçasını vezin ve kafiye kayıtlarından kurtararak nesirle ifade etme ve bir nesir parçasını nazımla dile getirme meselesi IV. (X.) yüzyıldan itibaren tartışılmıştır. Nesrin mi yoksa şiirin mi üstün olduğu meselesi öteden beri gündeme getirilmiş, edebî olmaktan çok sosyolojik düşüncelerle işlenen konunun önemi, nâsir ile nâzımın görevi, eserin dinî ve ahlâkî değerlere uygunluğu gibi ölçülere göre hükümler verilmiştir. İnsanlık tarihinde zaruri, kayıtsız ve kullanımı kolay olduğu için âdi nesir şiirden önce mevcut olmuştur (bk. ŞİİR).

Şevki Dayf, Arap edebiyatı nesir ürünlerinde birbirini izleyen sanat, tasnî ve tasanu şeklinde üç temel üslûbun görüldüğünü belirtir (*el-Fen*, s. 7-11, 393-395). Bunlardan birincisi, söz sanatlarının mânaya bağlı olarak tabii şekilde ve gereği kadar kullanıldığı üslûp olup Câhiliye devrinden itibaren III. (IX.) yüzyılın ortalarına kadar devam etmiştir. Emevîler döneminde kâtip Ebü'l-Alâ Sâlim b. Abdullah ile öğrencisi Abdülhamîd el-Kâtib, Abbâsiler zamanında İbnü'l-Mukaffa', Sehl b. Hârûn, Câhiz ve İbn Kuteybe bu üslûbun başlıca temsilcileridir. Secînin ve söz süslerinin yoğun şekilde kullanıldığı tasnî üslûbu, özellikle IV. (X.) yüzyıl divan kâtiplerinin genellikle kısa olan resmî mektup ve yazışmalarında görülür. Bu üslûp Abbâsî Halifesi Muktedir-Billâh zamanında (908-932) sonra yaygınlaşarak kazanmasıyla diğer edebî nesir ürünlerine de yansımış ve IV. (X.) yüzyılın sonuna kadar sürmüştür. Başlıca temsilcileri Büveyhî vezir ve kâtipleri olan Ebü'l-Fazl İbnü'l-Amîd, Sâhib b. Abbâd, Ebü İshak es-Sâbî, Ebü Bekir el-Hârizmî ve Bedüzzaman el-Hemedânî'dir. Mânanın secî ve diğer söz süslerine feda edildiği, söz süslerinin temel gaye haline getirildiği, "sanat için sanat" anlayışı çerçevesinde nesir ürünlerinin verildiği tasanu üslûbu ise Bedüzzaman el-Hemedânî'nin *Maķâmât* ve risâleleri, ayrıca Hârizmî'nin mektupları ile başlamış, ardından Kâbûs b. Veşmgîr, Ebü'l-Alâ el-Maarrî, Harîrî ve Yahyâ b. Selâme el-Haskeff'nin edebî nesir ürünleriyle devam etmiş, modern zamanlara kadar hâkimiyetini sürdürmüştür. Mısır ve Endülüs'te de Doğu'ya ait bu üç nesir üslûbu çerçevesinde ürünler verilmştir.

Modern Mısır nesrinde XIX. yüzyılda Batı ülkelerine gönderilen öğrenci gruplarının Avrupa edebiyatından etkilenmeleri yoluyla büyük değişiklikler olmuş, asrın so-